

Opnieuw samengestelde gezinnen

Lieve Cottyn

- 1 Een kader voor grote inzet en hoogoplopend conflict
- 2 Het ontbreken van een paradigma voor een andersoortig gezin
- 3 Twee belangrijke therapeutische taken
  - 3.1 Spanningen niet wegwerken
  - 3.2 Spanningen kaderen in dominante vertogen
- 4 Spanningen in de partnerrelatie: het paar wordt belaagd
- 5 Spanningen in de driehoek ouder-stiefouder-kinderen
- 6 Spanningen in de driehoek ouder-kind-ouder
- 7 Tot slot

'The world looks prettier as it gets more complicated.'
G. Bateson (1989)

1 Een kader voor grote inzet en hoogoplopend conflict

Eind jaren tachtig verschenen de eerste publicaties over therapie en onderzoek van het stiefgezin of nieuw samengestelde gezin. Typerend voor deze gezinsvorm is dat kinderen minstens drie, vaak vier en soms nog meer 'ouderfiguren' hebben en daaraan gekoppelde families. Voor sommigen brengt die complexiteit veel vreugde, voor anderen veel conflict. Uit praktijk en onderzoek blijkt dat nieuw samengestelde gezinnen die vlot lopen (en dit is de grote meerderheid!) zich geen kaders laten opleggen die hun ervaringen niet reflecteren (Gorell Barnes e.a., 1998; Hetherington, 1994; 1999; Spruijt, 1988; 1993; 2010). De gezinsleden creëren een eigen verhaal waarbinnen hun gezinsvorm past. Ze distantiëren zich daarbij duidelijk van het kerngezin. Ze etaleren hun specifieke gezinsidentiteit en zijn creatief in het uitvinden van aanspreektermen en spelregels. Ze springen constructief om met de invulling van de stiefrelaties en geven – met humor – bestaansrecht aan zorgrelaties mét en zonder bloedband. Ze zijn fier op hun ongewone gezin en vragen hier erkenning voor in de omgeving:

'Hallo, wij zijn de nieuwe burens. Ik ben een kind uit haar eerste huwelijk en hij is de zoon van mijn moeders vriend.' 'Tja, het is ingewikkeld, heb je even tijd? Wij zijn een patchworkgezin, allerlei stukjes aan mekaar gezet met verschillende kleuren. Het is een beetje een rommeltje.'
'Cool is dat. Gisteren was ik nog enig kind en nu heb ik ineens drie grote zussen.'

Maar het kan ook fout lopen. Nieuw samengestelde gezinnen waar escalaties met wederzijdse beschuldigingen hoog kunnen oplopen, zitten gevangen in het keurslijf van een kerngezinscript als enig raster (zie hoofdstuk 11) om de waarde van hun gezin te beoordelen. Het anders zijn en de diversiteit worden als fout beleefd en de escalaties worden gezien als veroorzaakt door de onwil van de ander.

- 'Als mijn vrouw een beetje verdraagzamer zou zijn voor mijn kind was er geen enkel probleem.'
- 'Altijd word ik buitenspel gezet door hen, ik heb er genoeg van! Iemand moet eruit: ik of het kind.'
- 'Ik haat mijn stiefmoeder! Dat mens moet mij niet. Ze trekt altijd haar eigen rotkind voor!'

Van buitenaf lijkt een nieuw samengesteld gezin op een kerngezin: twee volwassenen met kinderen. Maar achter de vormgelijkenis zit een complexiteit aan verhoudingen, die vele keren ingewikkelder is dan de relaties in een kerngezin. Door het groot verlangen een normaal gezin te zijn, wil men beantwoorden aan patronen die passen bij het script (Byng-Hall, 1995; Mattheeuws, 1983) dat hoort bij een kerngezin en dit is een onmogelijke opdracht. In een kerngezin vallen partnerschap en ouderschap immers samen: alle kinderen delen dezelfde biologisch-juridische ouders. Dit is niet het geval in een nieuw samengesteld gezin: de partner en de kinderen van de ouder zijn biologisch en juridisch vreemden voor elkaar. Gezinsgeschiedenissen worden niet gedeeld. Genogrammen zijn complex want gezin en familie zijn uitgebreider dan de stamboombanden. Hoe hard men ook ijvert om een kerngezin te worden, het zal helaas nooit lukken. Conflict signaleren hier onbeheersbare processen die gezinsleden

machtel
tussen h
de moge
een verl
calerenc
worden
beïnvlo
minant
en verw
banden
den (Co
stelt nie
hierdoor
krijgen
; criteriu
van 'vre
na parti
nieuwe
ties en h
structur
van zorg
2009a; :
bloedve
die vers
vijandig

2 Het ont

Onze tr
de iden
eigenhe
soort ne
viezen
; sameng
aantal s
McGold
gewoor
bare ter
steeds g
heid in
Het voc
maar is
bloedba
overled

machteloos maken. Wat nodig is, is een overkoepelend script of kader waarin de verschillen tussen hen minder als vijandig of als fout gezien worden (Mattheeuws, 1990). Een kader dat de mogelijkheid biedt voor de therapeut om door contextuele reflectie (zie hoofdstuk 11) op een verbindende manier te reflecteren over de verschillen. Door persoonlijke verwijten en escalerende emoties sociaal en maatschappelijk te (her)kaderen, in plaats van intrapersoonlijk, worden fricties minder bedreigend (Fredman, 2004). Conflicten hier worden immers mede beïnvloed door *larger systems* (Imber-Black, 1988): de wet en een hiermee samenhangend dominant discours dat onderscheid maakt tussen biologische (niet-gekozen) banden enerzijds en verworven (gekozen) banden anderzijds. Bij dit onderscheid geldt als regel dat biologische banden prioriteit hebben. Bij belangentegenstellingen gaan bloedbanden voor verworven banden (Cottyn & Custers, 1992; Cottyn, 2011; Custers & Cottyn, 1988; Spruijt & Kormos, 2010). Dit stelt nieuw samengestelde gezinnen voor onoplosbare problemen. Ouder-kindrelaties krijgen hierdoor altijd voorrang op partnerrelaties, en stiefrelaties en de zorgrelaties zonder bloedband, krijgen geen maatschappelijke erkenning. Het familierecht noemt bloedverwantschap als enig criterium voor het toekennen van rechten (Loenen, 1995). Stiefrelaties krijgen daar het statuut van 'vreemden'. Daarbij komt dat de actuele wettelijke focus op blijvend gedeeld ouderschap na partnerscheiding interfereert met de vorming van nieuwe relaties en autonomie van het nieuwe gezin. Als men dit dominante discours als kader neemt, worden de diverse gezinsposities en hun verschillend statuut zichtbaar en kunnen er woorden voor gevonden worden. Deze structurele posities begrenzen en reguleren gedrag en beleving. Het is niet omdat je in de rol van zorgouder betrokken wordt of omdat je huwt met een ouder dat je een ouder wordt (Cottyn, 2009a; 2011). Partnerschap verschilt van ouderschap, ouderschap verschilt van stiefouderschap, bloedverwantschap wordt anders ingekleurd dan niet- of halve verwantschap. Het negeren van die verschillende posities met hun verschillende betekenisverleningen brengt verwijdering en vijandigheid tussen de gezinsleden teweeg.

2 Het ontbreken van een paradigma voor een andersoortig gezin

Onze traditionele rasters en voorstellingen van gezin zijn ontoereikend om recht te doen aan de identiteit van een nieuw samengesteld gezin. Specifieke regels en verwachtingen over de eigenheid van een nieuw samengesteld gezin ontbreken. Hierdoor komen deze gezinnen in een soort normatieve leegte terecht. Zij krijgen door allerlei commentaren vaak tegenstrijdige adviezen aangereikt. Dit werkt verwarrend en vervreemdend. Hoewel het stichten van een nieuw samengesteld gezin wettelijk is toegestaan en hoewel er inmiddels sprake is van een groot aantal samengestelde gezinnen (Gorell Barnes e.a., 1998; Heybroek-Hessels & Overgaw, 2004; McGoldrick & Carter, 2005; Spruijt & Kormos, 2010) blijven onze wetten, taal, aannamen en gewoonten zich uitsluitend richten op kerngezinnen. Daarin schuilt een probleem. Onze gangbare terminologie om familie- en gezinsrelaties aan te duiden, schiet tekort. We hebben nog steeds geen passende naamgeving voor de niet-bloedbandrelaties met hun typische betrokkenheid in een nieuw samengesteld gezin. Bij gebrek aan een woord wordt de term 'stief' gebruikt. Het voorzetsel 'stief' heeft niet alleen een negatieve connotatie (zoals blijkt uit onze sprookjes), maar is ook niet correct. Het begrip 'stief' verwijst etymologisch naar verweesd, beroofd, geen bloedband of een overleden ouder (Custers & Cottyn, 1988). De loyaliteitshuishouding rond een overleden ouder verschilt echter sterk van de loyaliteitshuishouding rond een ouder die nog in

leven is (Gorell Barnes e.a., 1998; Visher & Visher, 1988). Het is belangrijk om dat onderscheid te maken want nieuwe gezinsrelaties na scheiding verschillen essentieel van die na overlijden. De stiefouder kan volgens ons familierecht niet terugvallen op enige vorm van rechten of gezag over de kinderen van de partner en verkeert in een juridische non-positie. Huwelijk, jarenlange verzorging en samenleving met die kinderen verandert dit vacuüm niet. Dit betekent dat een kind maatschappelijk niet gesteund of aangemaand wordt om het gezag van de partner van de ouder te respecteren. Uit geen enkele wettekst blijkt dat een kind deze zorg dient te respecteren. Dit betekent een schrijnende leemte. Hoezeer een niet-ouder ook zijn of haar best doet voor de kinderen, hij of zij zal maatschappelijk niet erkend worden, alle inspanningen ten spijt. Stiefrelaties riskeren een grote investering met weinig erkenning. In die zin kunnen nieuw samengestelde gezinnen beschouwd worden als risicogezinnen. Ze missen sociale en maatschappelijke steun (zie hoofdstuk 35). Zulke gezinnen benaderen met de sjabloon van een kerngezin verhoogt het risico. Veerkracht betekent het nieuw samengesteld gezin maatschappelijk op de kaart zetten door het te benaderen als een gezin met een eigen sjabloon. Een script (Byng-Hall, 1995) dat recht doet aan de ervaringen en het functioneren van de mensen die leven in dit gezin. Als gezinsleden met een raster of referentiekader kunnen werken waarbinnen hun ervaringen en interacties begrijpelijk zijn, kunnen ze weer voort.

3 Twee belangrijke therapeutische taken

In het werken met problematiek bij nieuw samengestelde gezinnen heeft de therapeut twee belangrijke taken: spanningen laten bestaan en die spanningen kaderen in dominante vertoegen.

3.1 Spanningen niet wegwerken

Wanneer de complexiteiten toenemen komen cliënten bij de therapeut met de dwingende vraag om de moeilijkheden op te lossen. De stress die zij ervaren, wordt aan personen toegeschreven: 'Verander deze persoon en alles is opgelost.' Door gezinsleden te vragen om nog meer hun best te doen, verhoogt dat de druk maar heeft tot gevolg dat met nog meer intensiteit meer van hetzelfde gedaan wordt (Watzlawick e.a., 1967; 1974). De emoties lopen nog hoger op en het blikveld van iedereen versmalt daardoor nog meer. Men kan nog moeilijker denken in termen van bredere systemen en maatschappelijke kaders. Ook de therapeut raakt vaak besmet door en verstrikt in deze emotionele kluwen. Het vergt van de therapeut een stevig kompas, en een flinke dosis discipline en moed om niet hetzelfde te denken en te doen als de gezinsleden en om de valkuil van het streven naar harmonie te omzeilen. Die druk weerstaan, houdt in dat je in eerste instantie cliënten moet teleurstellen. Je kunt hen niet beloven dat bepaalde spanningsbronnen en klachten zullen verdwijnen. Integendeel, de spanningen horen bij de gezinsidentiteit en creëren de mogelijkheid om stil te staan bij de eigenheid van het gezin, bij wat posities met mensen doen. De therapeut helpt de gezinsleden om te reflecteren over hun unieke configuratie en de voor- en nadelen ervan. Hij confronteert hen met idealen die te hoog gegrepen en dromen die niet realiseerbaar zijn. Dit ontsluit diep verdriet en pijn die niet overgaat. Er ontstaat rouw om wat niet kan. Verwachtingen moeten veranderen. De therapeut dient verlieservaringen te containen die voor elk gezinslid anders liggen en daarom ook zo moeilijk gedeeld kunnen worden.

3.2 Spann

In pla
de gez
teerde
wette.
toevo
Een be
evider
fronte
aanna
benoe
goede
'oude
partn
hekel
is dat
beste
schap
kind e
niet e
(Cotty
voorr
te for
regel
moge
in he
ex-pa
subsy
het tl
de th
van r
'vade
naan
en cc
disch
teker
teria

4 Span

Hoev
van
is de
ren)

3.2 Spanningen kaderen in dominante vertogen

In plaats van de spanningen toe te schrijven aan onwil van concrete personen laat de therapeut de gezinsleden reflecteren over een publiek discours. Die transitie van een persoonsgeoriënteerde ordening naar een breed maatschappelijke is een subtiel gebeuren. Voor cliënten lijkt dat wettelijk kader immers weinig te maken te hebben met hun particuliere ervaringen. Dit kader toevoegen vraagt creativiteit en volharding van de therapeut.

Een belangrijke taak is hierbij het doorbreken van taboes door het uitdagen en bijstellen van evidente gezinsrasters of aannamen (Mattheeuws, 1990). Een taboe doorbreken werkt confronterend en vraagt lef van de therapeut. Als je werkt met een kerngezinscript, zijn sommige aannamen vanzelfsprekend en bepaalde gedachten verwerpelijk of verboden en daardoor niet benoembaar. Zo hoort er de aanname bij dat biologische banden het belangrijkste zijn voor een goede ontwikkeling van het kind. Dit verdoezelt de voordelen van het hebben van meerdere 'ouder'-figuren en een uitgebreid netwerk van 'familie'-relaties. Maar ook de aanname dat partnerliefde automatisch liefde voor de kinderen meebrengt. Dan wordt het een taboe om een hekel te hebben aan de kinderen van je partner. En ook de aanname dat het per definitie beter is dat ouders na het uiteengaan regelmatig samen overleggen met elkaar en dat kinderen het beste evenveel tijd bij de ene als bij de andere ouder verblijven. De druk op gezamenlijk ouderschap na scheiding kan de nieuwe partnerrelatie zwaar belasten. Wat betekent het voor een kind als dit blijvende contact indringend en storend is voor de nieuwe gezinsrelaties? Is het niet eveneens in het belang van het kind om ongestoord te kunnen leven in het nieuwe gezin? (Cottyn, 2009b; Gorell Barnes e.a., 1998; Spruijt & Kormos, 2010). Door evidente aannamen en voorrangsregels te bevragen, worden gezinsleden uitgenodigd om hun verwachtingen helder te formuleren en op elkaar af te stemmen. Door te zien wat niet mogelijk is gezien de sociale regelgeving, wordt ook zichtbaar wat wél mogelijk is (Cottyn, 2011). Het ontdekken van deze mogelijkheden gaat samen met het ontwarren en benoemen van al die verstrengelde posities in het nieuw samengesteld gezin. De therapeut haalt communicatief partnerschapszaken, ex-partnerschapszaken en ouderschapszaken uit elkaar door aandacht te besteden aan elk subsysteem met zijn patronen. Reflectie over die verschillende posities wordt bevorderd door in het therapeutisch gesprek zorgvuldig om te springen met aanspreektermen. Dit houdt in dat de therapeut erop let volwassenen niet aan te spreken als 'jullie als ouders' als het over het kind van meneer gaat. Het is van belang onderscheid te maken door meneer dan aan te spreken als 'vader' en mevrouw als 'mevrouw', 'de partner van de vader', 'niet de ouder' of met haar voor naam. Dit vraagt alertheid van de therapeut en doet het gesprek vertragen. Door het zorgvuldig en consequent hanteren van verscheidene aanspreektermen tijdens het gesprek blijft het juridisch-maatschappelijk kader met zijn voorschriften over rolverhoudingen zichtbaar. *Enactment*, tekenen (van genogrammen) en het gebruik van (Duplo-)poppetjes of ander visualiserend materiaal maken de verschillende posities in het gezin tastbaar en concreet.

4 Spanningen in de partnerrelatie: het paar wordt belaagd

Hoewel de partnerrelatie de aanleiding is dat het nieuwe gezin gevormd is en er ook de kern van vormt, wordt ze vaak ondergeschoven. De partnerrelatie staat erg onder druk. Deze relatie is de meest prille en kwetsbare in het gezin. Ze wordt door vele ogen (familie, vrienden, kinderen) gewikt en gewogen. Het nieuwe paar voelt aan den lijve dat de bloedband of ouder-kind-

relatie prioriteit heeft boven de partnerrelatie. Iedereen in het gezin en daarbuiten werkt impliciet met deze sociale spelregel. Deze voorrangsregel dringt binnen in de private partnerrelatie en toont zich in onderhuidse spanningen en bittere verwijten.

- 'Je ziet mij niet graag, want je geeft altijd voorrang aan je kinderen.'
- 'Ik zie dat je dochter ons uit elkaar wil halen, ongelooflijk dat jij dat niet ziet!' Meneer zegt dat zijn vrouw een probleem heeft, want ze is jaloers op zijn dochter.
- 'Je laat je nog altijd in de luren leggen door je ex. Jij doet er niets aan dat ze ons gezin kapotmaakt. Via de kinderen controleert ze ons.'

Wij leven in een samenleving waar partnerrelaties beëindigd kunnen worden, maar ouder-kindrelaties nooit. Aan deze samenlevingsordering zijn individuen niet schuldig. Zonder besef van deze dominante regel stellen de partners elkaar persoonlijk aansprakelijk voor de ervaren druk. Met het dominante vertoog als kader klopt het dat de partner zich bedreigd voelt door de ex van de andere partner omdat deze ex-partner het ouderschap blijft delen. Relationeel en positioneel begrepen is dat gevoel juist en terecht. De partner kan zich bedreigd voelen door de kinderen van de partner, omdat die kinderen verwijzen naar de vorige relatie. Er is een onoplosbare pijn omdat je door het feit dat er een kind is nooit meer het gevoel kunt hebben van een eerste huwelijk, ook al is het voor jou het eerste (Cottyn, 2009a; Custers & Cottyn, 1988). Ook bij familiebijeenkomsten kan deze prioriteitsregel pijnlijk gevoeld worden. Familie is door bloedbanden met elkaar verbonden. Kinderen verwijzen altijd meer naar de ouder (ex-partner) dan naar de nieuwe partner. De partner is als een vreemde eend in de bijt. Het kan een tijd duren vooraleer de nieuwe partner in de familie wordt aanvaard.

- 'Jouw moeder vraagt eerst of de kinderen er zijn, anders komt ze ons niet bezoeken.'
- 'Jouw familie moet mij niet. Ik word genegeerd.'
- 'Ik breek met mijn familie, want ze aanvaardden mijn nieuwe vriend niet.'

De partnerrelatie moet serieus tegen een stootje kunnen en sterker zijn dan die in een kerngezin. De partner voelt zich gesteund als de therapeut alle ervaren gevoelens kadert als passend, reëel en terecht. In de brede context van wetten en culturele aannamen zijn het geen verkeerde of verboden gevoelens.

Het maakt een verschil als teleurstelling, bitterheid en wantrouwen binnen het paar gezien worden als tekort aan liefde en engagement, of dat deze emoties verbonden worden met de prioriteit van de bloedband als sociale representatie. Het is steunend als de partner en anderen kunnen stoppen met aandringen om deze ongemakkelijke en pijnlijke gevoelens te overwinnen. Ze horen er helaas bij. De partnerrelatie in een nieuw samengesteld gezin is kwetsbaar. Het is belangrijk om als therapeut het paar te ondersteunen. Dit doe je door hen samen te zien en hen erop te wijzen dat ze weliswaar niet als ouders, maar wél als partners een paar vormen en als team verantwoordelijk zijn voor het ontwerpen en uitvoeren van huisregels die het samenleven mogelijk maken (Cottyn, 2009a; 2011). Veel ruzies bij het paar gaan over de neuzen die niet in dezelfde richting staan wat betreft de aanpak van de kinderen. Een bekend patroon is dat de niet-ouder zich ergert aan gedrag van een kind en dat de ouder dit gedrag vergoelijkt. De therapeut geeft aan dat het helaas volgens de wet aan de ouder is om op te voeden; die heeft het laatste woord over de aanpak. De partner/niet-ouder kan misschien voorzichtig omgaan

met kritiek op de opvoeding, want dat ligt moeilijk. De partner/ouder kan misschien beseffen dat die frustratie en de inspanning om te zwijgen groot zijn. Om het paarsysteem te steunen en conflictspiralen te veranderen, doorbreekt de therapeut taboes door een zekere mate van oneerbiedigheid (Cecchin e.a., 1992) te tonen ten aanzien van de evidente prioriteitsregel dat ouder-kindbelang altijd voorgaat op partnerbelang. De therapeut nodigt hen hiermee uit om de dominante hiërarchie ook eens op zijn kop te zetten en het partnerbelang boven het ouder-kindbelang te zetten (Bray & Harvey, 1995; Bray, 1999; Cottyn, 2009a; 2011).

De druk op gezamenlijk overleg tussen ouders kan met zich meebrengen dat het oude partnerschap te lang blijft doorlopen en het nieuwe geen kans krijgt. Na een scheiding is het van belang dat de ex-partners-ouders gesteund worden in het opnieuw opbouwen van een eigen leven. Bij blijvend conflict lijkt het zinniger om over te stappen op solo-ouderschap: ieder blijft ouder van zijn of haar kind, maar apart. In die zin kan het steunend zijn voor het paar om het aantal contacten met de andere ouder over de kinderen zo minimaal mogelijk te houden en de kinderen te vragen om zelf – passend bij hun leeftijd – een rol te vervullen in de afspraken met hun ouder (Cottyn, 2013).

Blijven omgaan met beide ouders is een opgave voor het kind, niet voor de ouder. Aan kinderen vragen een bijdrage te leveren in het goed lopen van onderlinge relaties stimuleert hun eigenwaarde en veerkracht. Minder ruzies tussen volwassenen is wat kinderen willen. Bovendien krijgen kinderen op die manier de gelegenheid om hun ouder zelf te leren kennen en een persoonlijk narratief te ontwikkelen (Bray, 1999; Bray & Harvey, 1995; Cottyn, 2013; Gorell Barnes e.a., 1998; Kelly & Emery, 2003).

5 Spanningen in de driehoek ouder-stiefouder-kinderen

Zorgen voor andermans kinderen kan een slopende bezigheid zijn, eveneens het samenleven met een vreemde man of vrouw voor wie je niet gekozen hebt. Het is niet gemakkelijk je ouder af te staan aan die vreemde of een plaats in te ruimen voor diens kinderen. Kleine banale zaken kunnen uitgroeien tot grote irritaties.

- ‘Mijn man ziet mijn kind niet graag. Hij vindt dat het kind maar bij zijn vader moet gaan wonen.’
- ‘Ik kook, doe de was, lees hen voor en krijg er geen moer voor terug.’
- ‘Mijn vrouw verkiest haar kinderen boven die van mij, ik hou van jouw kinderen waarom jij niet van het mijne?’
- ‘De kinderen van mijn vriend zijn ronduit vijandig naar mijn kind, mijn vriend ziet dat niet.’
- ‘Mijn vader doet zo anders sinds zijn vriendin bij ons woont.’
- ‘Die trut met al haar regeltjes ...! Door haar zijn mijn ouders uiteen.’

Ouder, stiefouder en kinderen zijn min of meer gedwongen om samen te leven door de partnerkeuze. De partner neemt de kinderen erbij uit liefde voor de partner. De kinderen nemen de volwassene erbij uit liefde voor de ouder. Als een kind zegt dat de stiefouder niets over hem of haar te zeggen heeft, klopt deze uitspraak in juridische zin. Gezag en opvoeden zijn voorbehouden aan de wettelijke ouders.

De juridische positie van een stiefouder is ingewikkeld: geen wettelijk gezag maar wél plicht om zorg te dragen voor de kinderen onder jouw dak. De stiefouder is juridisch letterlijk een

niet-ouder, een vreemde. De stiefouder kan veel rollen spelen, alleen die van ouder niet, die rol is reeds bezet. Juridisch gezien zijn zowel de *niet-ouder* als de kinderen 'gerechtigd' zich terughoudend op te stellen tegenover elkaar. Hun verhouding staat nergens duidelijk of constructief omschreven. Het is een persoonlijke zoektocht welke betekenis de partner van de ouder kan hebben voor het kind en omgekeerd. Het is aftasten wat de wederzijdse verwachtingen en grenzen zijn. Onduidelijke rolvoorschriften hebben als voordeel dat rollen en spelregels uitgevonden kunnen worden. Er is ruimte voor creativiteit en originaliteit, rekening houdend met de mogelijkheden. Een ouder kan niet eisen van het kind om zijn of haar partner graag te zien. Een ouder kan evenmin aan de partner vragen om het kind graag te zien zoals een ouder dat doet. Wel kan gevraagd worden aan beiden om wellevend en beleefd te zijn tegen elkaar, wat nog iets anders is dan respect of liefde voelen (Bray & Harvey, 1995; Kelly & Emery, 2003). Ditzelfde geldt voor de stiefkinderen onderling. Het is niet vanzelfsprekend dat de kinderen van de ene en die van de andere partner het samen kunnen vinden. Er wordt veel gevraagd van kinderen. Allerlei omgangsvormen veranderen. Vertrouwde gewoonten moeten worden ingeleverd. Twee gezinsculturen komen samen. Dit geeft botsingen. Plots moet de deur van de badkamer op slot, staat de televisie op een andere zender, moet je jouw kamer delen of afstaan en horen tafelmanieren anders. Als het klikt tussen personen, heb je geluk, als het niet klikt, heb je botte pech en kunnen het best maatregelen getroffen worden om elkaar niet te veel voor de voeten te lopen. Verwachtingen over 'instantintimiteit', gezelligheid en harmonie moeten worden opgegeven. De samensmelting blijft uit, het blijven twee aparte gezinnen onder één dak. De onoplosbaarheid van fricties geldt bij uitstek wanneer kinderen groter worden. Pittige buien van een puber zijn beter te verdragen als het om je eigen kind gaat en je een geschiedenis hebt met dat kind. Adolescenten hebben vaak geen behoefte meer om zich opnieuw in een gezin te engageren (Bray & Harvey, 1995; Hetherington, 1999; McGoldrick & Carter, 2005). Als de ouder zich terugtrekt en het optreden tegenover de kinderen te veel overlaat aan de partner, kunnen kinderen hells worden. Ook de partner wordt woest als de kinderen gezag niet erkennen. De stiefouder kan gevangen zitten in het helper-indringerdilemma: enerzijds opgeroepen worden tot redder en helper in de disciplineren van de kinderen en anderzijds ervaren worden als indringer en bemoeial. Omdat je niet de positie hebt van ouder, is het moeilijk goed te doen als stiefouder ook al heb je de juiste ideeën en het geschikte opvoederstalent. Als therapeut trek je in al deze situaties het verschil in positie op de voorgrond:

- 'Herkennen jullie de ervaring dat je toch meer te zeggen hebt over je eigen kind dan over die van de ander?'
- 'Stel dat het je eigen kind zou zijn, hoe zou het dan voelen?'
- 'Kennen jullie nog mensen die in een dergelijke situatie leven? Hebben zij ook dergelijke ervaringen?'
- 'Wat zegt de bredere familie over het conflict, naar wie moeten de kinderen luisteren?'
- 'Wat vang je als kind op in school of van vrienden, over hoe dat gaat als je ouder hertrouwd is? Kan je een toffe relatie hebben met die persoon?'

Als werkuren of omstandigheden ervoor zorgen dat de *niet-ouder* meer tijd met de kinderen doorbrengt dan de ouder, kan de ouder een mandaat geven aan de *niet-ouder* met uitleg aan de kinderen dat het jammer genoeg niet altijd kan lopen zoals het zou moeten. Aanhoudende spanningen kunnen erop wijzen dat de ouder meer het heft in handen moet nemen en de *niet-ouder* het best wat meer afstand naar het kind kan inbouwen. Dit ligt moeilijk voor va-

ders die hard werken als kostwinner of onwennig zijn in de opvoeding van kinderen en deze zorgtaak snel overlaten aan hun vrouw. Stiefmoeders worden negatiever ervaren dan stiefvaders. De relatie met stiefmoeders is over het algemeen meer uitgesproken en scherper omljnd dan die met stiefvaders. Stiefmoedergezinnen liggen moeilijker en zijn ook in de minderheid (Spruijt & Kormos, 2010). Een zekere afzijdigheid bij opvoeden en zorg ligt gemakkelijker voor een man-stiefvader dan voor een vrouw-stiefmoeder. Gender is een thema dat overal speelt, ook hier. De overweldigende rol die vrouwen maatschappelijk toebedeeld krijgen bij het helpen en verzorgen van kinderen, maakt het voor hen niet eenvoudig zich terughoudend op te stellen. Dit zorgt er ook voor dat de relatie tussen moeder en stiefmoeder complexer kleurt dan die tussen vader en stiefvader.

Hoe de taken ook verdeeld worden: willen ze goed lopen, dan blijkt het van belang dat de band tussen ouder en kind een bijzondere plaats blijft krijgen. De ouder staat tussen twee vuren door een dubbele taak: als ouder het opnemen voor het kind én als partner er zijn voor de partner. De ouder wordt verscheurd door de klachten van de partner en het kind over elkaar, zonder deze klachten te kunnen oplossen (Bray, 1999; Kelly & Emery, 2003; McGoldrick & Carter, 2005). Deze dubbele taak houdt niet in dat de ouder ook nog bemiddelaar moet zijn tussen kind en stiefouder. Kind en stiefouder dienen hun relatie zelf te klaren, de uitkomst staat niet vast. De ouder komt hierin niet tussen, maar maakt het kind duidelijk dat de partner erbij hoort. Ook kan de ouder voor ogen houden dat een respectvolle beeldvorming over de andere ouder bevorderend werkt voor de aanvaarding van de stiefouder door het kind.

6 Spanningen in de driehoek ouder-kind-ouder

- ‘Het zou toch beter zijn als het kind niet meer naar de andere ouder gaat.’
- ‘Deze vrouw is toch een veel betere moeder, ik wil dat ze mama tegen haar zeggen!’
- ‘De problemen van het kind hebben te maken met de slechte invloed van vader en de feeks waarmee hij samen hokt’
- ‘De vriend van mama deugt niet. Ik wil bij papa wonen!’

De blijvende verbondenheid van het kind met het andere gezin kan als kritiek ervaren worden, alsof het nieuwe gezin niet goed genoeg is, alsof de nieuwe partner het niet goed doet. Op die manier komen kinderen knel te zitten in hun loyaliteit tegenover de ene en de andere ouder. Toch waarderen kinderen beide ouders. Ze waarderen vaak ook de bijdrage van de nieuwe partner van hun ouder, maar er lijkt te weinig ruimte voor zoveel mensen die elkaars plek of stoel lijken in te nemen. Denken in termen van verschil in posities en contexten biedt ook hier een alternatief voor concurrentie en vijandigheid. De blijvende relatie van het kind met de ergens anders levende ouder heeft impact op de relaties in het nieuw samengesteld gezin. Vanuit het nieuwe partnerpaar gezien is het begrijpelijk dat het gezin van de andere ouder als last ervaren wordt. Het is vervelend dat een kind nog contact heeft met de andere ouder. Op die manier dringt dat vorige gezin en de ex-partner die men het liefst zou vergeten, continu binnen. Opgelopen kwetsuren en onvereffende rekeningen worden hierdoor telkens actueel. Zeker als er sprake is geweest van geweld, bedrog of verraad creëert dit een heikel spanningsveld. De sociaal-maatschappelijke opdracht dat ouder en kind een blijvende relatie moeten onderhouden, doorkruist het verlangen naar samenhang en stabiliteit in het nieuwe gezin. Afstand

nemen van de ex-partner en contact minimaliseren, zijn bevorderlijk voor de verwerking van de partnerscheiding en voor het opbouwen van een nieuw leven. Maar men kan niet vrijblijvend tornen aan het dominant discours dat ouderschap voor altijd is en de band tussen ouder en kind existentieel. Kinderen worden aangesproken op de verbondenheid met de ouder die ergens anders woont. De wet verplicht ouders en kind tot het opstellen van een ouderschapsplan of verblijfsregeling. Er zijn tal van mogelijkheden om vorm te geven aan die blijvende verbondenheid. Elkaar lieflijk zien is niet altijd nodig of haalbaar. De therapeut nodigt mensen uit om ook buiten stereotiepe patronen van verblijfsregelingen te denken. Kinderen leven in twee gezinnen met verschillende waarheden, opvattingen en spelregels. Ze voelen zich gesteund als er ruimte is voor die verschillen. De ouder leeft in één gezin en heeft geen zaken meer met het andere gezin. Een nieuw samengesteld gezin kan niet autonoom allerlei beslissingen nemen over een kind zoals een kerngezin dat kan. Als er conflicten zijn tussen de ouders vormt dit een zware stressbron. In plaats van kinderen ver weg te houden van deze spanningsvelden, kan de therapeut het kind uitnodigen om eigen vragen, gedachten en meningen te verwoorden over het uiteengaan van de ouders, over de nieuwe partner, over omgangsvormen in beide gezinnen en brede families (Cooklin, 2001; Cottyn, 1995; 2009b). De therapeut helpt het kind om verlieservaringen en vrees te expliciteren. Kinderen leren omgaan met ambigüiteiten en verschillende standpunten blijkt meer steunend te werken dan hen ertegen te beschermen (Bray & Harvey, 1995; Bray, 1999; Gorell Barnes e.a., 1998; Kelly & Emery, 2003). Kinderen kunnen een bijdrage leveren aan de gemoedsrust van hun ouder door hun stem te laten horen (Cottyn, 2013). Gemoedsrust die ook weer het kind ten goede komt.

7 Tot slot

Films, boeken en gezinstheorieën scheppen de illusie dat je weet hoe hét nieuw samengesteld gezin functioneert. Nieuw samengestelde gezinnen zijn echter zeer divers. Naargelang de samenstelling, de leeftijden, de voorgeschiedenis, het verloop van de scheiding, de zorg- of verblijfsregeling, wiens huis het is, het netwerk van familie en vrienden, de financiële situatie, of men al dan niet gezond is, en de werkomstandigheden is het telkens anders. Het vormen van een nieuw samengesteld gezin is geen gebeurtenis maar een proces. Een proces dat jaren duurt. Klachten en relationele spanningen in nieuw samengestelde gezinnen ontstaan mede door maatschappelijk vastgelegde verhoudingen en worden daar ook door in stand gehouden. Therapeutische deskundigheid gaat samen met het vermogen om complexiteit te kunnen blijven zien en niet overal oplossingen voor te zoeken. Door spanningen te situeren in een breed perspectief, wordt druk niet langer aan personen toegeschreven. Dit vermindert gevoelens van mislukking en schept veerkracht om voort te kunnen. De therapeut neemt een metapositie in en expliciteert evidente aannamen uit sociale theorieën, gezinstheorieën, juridische vertogen en familierecht en daagt deze opvattingen uit om ruimte te scheppen voor persoonlijke en particuliere ervaringen. Dit vraagt veelzijdige inleving met caleidoscopisch kijken: voortdurend verspringen van aandacht voor elke verschillende positie.